

U

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพืเตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย: บทบาทหน้าที่ ในสถานะประเพณีประดิษฐ์ภายใต้สถานการณ์ โรคโควิด-19

ธีรภัทร คำทิง^{1,*} และ ภาคภูมิ สุขเจริญ²

วันรับบทความ: August 3, 2020 วันแก้ไขบทความ: September 8, 2020 วันตอบรับบทความ: November 30, 2020

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพืเตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในสถานการณ์โรคโควิด-19 โดยเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพืเตาโชน คำบอกเล่าของเจ้าพิธี ผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธี และผู้ที่ได้เข้าร่วมงาน และการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพืเตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2563 วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ในลักษณะการเขียนเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพืเตาโชนในสถานการณ์โรคโควิด-19 มีบทบาทหน้าที่ 5 ประการ ได้แก่ ประการแรก หน้าที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพืเตาโชนแบบดั้งเดิม ประการที่สอง หน้าที่แสดงถึงความกลัวและความต้องการความปลอดภัยจากโรคโควิด-19 ประการที่สาม หน้าที่ทำให้เกิดการยอมรับแบบแผนแนวปฏิบัติของสังคม ประการที่สี่ หน้าที่ให้ความเพลิดเพลินและให้กำลังใจแก่ผู้ร่วมงาน ประการที่ห้า หน้าที่สืบทอดและให้การศึกษาการทำเครื่องแต่งกายพืเตาโชนกับคนรุ่นหลัง ซึ่งบทบาทหน้าที่ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการปรับวิถีปฏิบัติที่ได้มีการบูรณาการให้เหมาะสมและเป็นไปตามกรอบหรือข้อกำหนดของรัฐในสถานการณ์โรคโควิด-19

คำสำคัญ: ประเพณีบุญหลวง การละเล่นพืเตาโชน ประเพณีประดิษฐ์ บทบาทหน้าที่ โรคโควิด-19

^{1,2} ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

* Corresponding author. E-mail: theerapat_khumting@hotmail.com

B

Boon Luang Tradition and Phi Ta Khon Festival, Dan Sai District, Loei Province: The Functions of Invented Tradition in the COVID-19 Crisis

Theerapat Khumting^{1,*} and Pakpoom Sookcharoen²

Received: August 3, 2020 Revised: September 8, 2020 Accepted: November 30, 2020

Abstract

This research aims to study the function of Boon Luang tradition and Phi Ta Khon Festival, Dan Sai District, Loei province in the situation of COVID-19 by collecting information from documents, textbook and hearsay from local speakers that related to Boon Luang tradition and Phi Ta Khon Festival. The Boon Luang tradition and Phi Ta Khon Festival of Dan Sai District, Loei Province of Thailand held in June 2020. The information was analyzed according to concept of The Invented Tradition Theory in descriptive writing. The results showed that Boon Luang tradition and Phi Ta Khon Festival has five functions in the situation of COVID-19, which are, firstly, reflecting the original Boon Luang traditional and Phi Ta Khon Festival, secondly, represents to scaring and need to safety from COVID-19, third, contributes to the acceptance of the social practice pattern, fourth, entertain and encourage the local people, and fifth, inherit and educate the making of Phi Ta Khon costumes for people in the upcoming generations. The functions reflex to behavior adjusting integrating accordingly and follow by provision in the COVID-19 crisis.

Keywords: Boon Luang tradition, Phi Ta Khon festival, invented tradition, The functions, COVID-19 crisis

---

^{1,2} Department of Thai, Faculty of Humanities, Naresuan University, Thailand

* Corresponding author. E-mail: theerapat_khumting@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโรคโควิด-19 เริ่มมีการระบาดเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา โดยเกิดขึ้นครั้งแรกที่มณฑลหูเป่ย์ สาธารณรัฐประชาชนจีน และแพร่ระบาดไปหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งในเดือนมกราคม พ.ศ. 2564 มีผู้ป่วยติดเชื้อจำนวน 86,832,018 ราย และเสียชีวิต 1,875,451 ราย (ศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019, 2564) โดยติดต่อผ่านทาง การไอ จาม การสัมผัสโดยตรงกับสารคัดหลั่งของคนหรือสัตว์ที่อาจเป็นแหล่งรังโรค ซึ่งองค์การอนามัยโลก ได้ประเมินสถานการณ์และเห็นว่า การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 แพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว จนน่ากังวล ในวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2563 องค์การอนามัยโลกจึงได้ประกาศให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ (Public Health Emergency of International Concern) และให้ทุกประเทศให้เร่งรัดการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคดังกล่าว

ในประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศให้โรคโควิด-19 เป็นโรคติดต่ออันตรายตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีจึงให้ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกเขตท้องที่ทั่วราชอาณาจักร ตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2563 และได้ขยายระยะเวลาการใช้บังคับประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินไปจนถึงวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2563 ทำให้ห้างร้านต่าง ๆ ต้องปิดให้บริการ รวมถึงการจัดงานประจำปีทุกพื้นที่ไม่สามารถจัดได้ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2563 สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ในประเทศไทยอยู่ในระดับที่สามารถควบคุมได้ ศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 จึงกำหนดมาตรการผ่อนปรนให้เป็นมาตรฐานกลางของแต่ละกิจการและกิจกรรม โดยให้ยึดถือปฏิบัติโดยคำนึงถึงปัจจัยทางด้านสาธารณสุขเป็นหลัก (กระทรวงสาธารณสุข, 2563) จึงทำห้างร้านต่าง ๆ เปิดบริการได้ และหลายจังหวัดมีการจัดงานประเพณีประจำปีขึ้นได้ตามกำหนด จนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2564 ในประเทศไทยพบผู้ป่วยติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในหลายพื้นที่ เป็นเหตุให้รัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เพื่อควบคุมสถานการณ์โรคที่เกิดขึ้นอีกครั้ง

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นประเพณีที่สำคัญอีกประเพณีหนึ่งที่จัดขึ้นในช่วงปลายเดือนมิถุนายนถึงต้นเดือนกรกฎาคมของทุกปี ซึ่งเป็นการรวมประเพณีสำคัญของท้องถิ่นอีสานไว้ด้วยกันระหว่างประเพณีบุญพระเวสหรือบุญพระเวสและประเพณีบุญบั้งไฟ ผนวกกับความเชื่อของคนอำเภอด่านซ้ายที่มีความเชื่อและศรัทธาต่อวิญญาณบรรพบุรุษเป็นอย่างมาก ซึ่งดลบันดาลให้บ้านเมืองทั้งมีความอุดมสมบูรณ์หรือความหายณะได้ ซึ่งช่วงเวลาจัดเป็นช่วงเวลาที่บ้านต้องใช้น้ำในการเริ่มทำนา จึงมีการเล่นผีตาโขน เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล (เอกรินทร์ พึ่งประชา, 2548) ทำให้ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนเป็นประเพณีที่สะท้อนถึงความศรัทธาของชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย ที่ได้สืบสานและรักษาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นซึ่งมีผีตาโขนเป็นสัญลักษณ์เด่นของงาน

ตามความเชื่อผีตาโขนเกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่ากลับสู่เมือง บรรดาผีป่าหลายตนอาลัยรักจึงพาแห่แห่นแฉ่งตัวแฉ่งตน มากับชาวบ้านเพื่อมาส่งทั้งสองพระองค์กลับเมือง จึงเรียกว่า ผีตามคน หรือผีตาขน จนกลายเป็นผีตาโขน นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อสายที่สองที่ว่าประเพณีผีตาโขน เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมที่เป็นวิญญาณบรรพบุรุษคอยเฝ้าดูแลปกป้องรักษาพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นที่สักการบูชาของคนอำเภอด่านซ้ายและพื้นที่ใกล้เคียง มีบริวารที่เป็นวิญญาณของคนตาย พอถึงเทศกาลก็จะออกมาแสดงความเคารพเจ้านาย กลายเป็นที่มาของการละเล่นผีตาโขน (ไทยโรจน์ พวงมณี, 2554) ดังนั้น ในงานจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนในแต่ละปีต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพ่อกวนเสียก่อน

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ การจัดงานจึงเป็นการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยว มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมภายในงานที่เพิ่มขึ้น เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นและสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นบทบาทที่ภาคเอกชนและนักท่องเที่ยว มีต่องานประเพณี ภายในงานมีพิธีเปิดงาน การจัดประกวดขบวนแห่ การประกวดหน้ากากและชุดแต่งกาย ผีตาโขน หรือการประกวดทำเต๋นที่สวยงามของผีตาโขน การละเล่นผีตาโขนจึงได้เปลี่ยนสถานะจากการละเล่น เพื่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อและการดำเนินชีวิตเป็นการแสดงที่เน้นความบันเทิงสนุกสนาน (ชาลินี บริราช, 2563) พ.ศ. 2563 การจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนถูกจัดขึ้นในสถานการณ์โรคโควิด-19 เนื่องจากมีข้อกำหนดจากรัฐให้เป็นไปตามมาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ความมุ่งหมายของการจัดงานเปลี่ยนแปลงไปจากการกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นสืบสานให้ประเพณีคงอยู่ บทบาทของภาคเอกชนและนักท่องเที่ยวลดทอนไป จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากปีที่ผ่านมา ซึ่งภาครัฐอำเภอด่านซ้าย และคนในท้องถิ่นซึ่งมีส่วนร่วมกันในการจัดงานเลือกสรรคงไว้เฉพาะพิธีสำคัญ เช่น การเล่นผีตาโขนถวายเจ้านาย การแห่พระ ทำให้หลายกิจกรรมถูกลดทอนไป เช่น ไม่มีกิจกรรมรีนเริงบนเวที ไม่มีขบวนรถแห่ผีตาโขน (ถาวร เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 มิถุนายน 2563)

ด้วยเหตุข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในสถานการณ์โรคโควิด-19 เพื่อที่จะทำให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้น ซึ่งจักเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนในสถานการณ์โรคโควิด-19 และบทบาทหน้าที่ของประเพณีในท้องถิ่นอื่นในสถานการณ์ไม่ปกติที่เป็นเหตุให้ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบงานต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในสถานการณ์โรคโควิด-19

แนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดประเพณีประติมากรรม ในการวิเคราะห์ข้อมูล รายละเอียด ดังนี้

Eric Hobsbawm (อ้างถึงใน เอกกรินทร์ พึ่งประชา, 2545) กล่าวว่า

แนวคิดประเพณีประดิษฐ์ (Invented Tradition) เป็นแนวคิดที่มุ่งศึกษาระเบียบสังคมที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของกฎระเบียบและข้อปฏิบัติ เช่น ศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม คติชน ที่เรียกว่าวัตรปฏิบัติโบราณทางวัฒนธรรมที่มีความเด่นชัดในแง่ของการอ้างอิงอดีตของสังคมมาสร้างเป็นประเพณีประดิษฐ์เพื่อรับใช้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในช่วงเวลานั้น ๆ ที่กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง (น. 14) ศิราพร ณ ถลาง (2558) กล่าวว่า “ประเพณีประดิษฐ์เป็นประเพณีใหม่ที่มีรูปแบบ เนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ใหม่ อาจเป็นการประยุกต์ประเพณีเดิมแล้วนำมาสร้างใหม่เพื่อนำเสนอบริบทใหม่ ที่อ้างอิงจากฐานความเชื่อเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้น และมีการสร้างขึ้นอันเนื่องมาจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองและเกณฑ์จากธรรมชาติ เป็นต้น” (น. 368)

แนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจะใช้ในการศึกษาเพื่อให้เข้าใจในการประกอบสร้างเป็นประเพณีภายใต้สถานการณ์โรคโควิด-19 อันเกิดจากความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ รวมไปถึงวิถีคิดและจุดมุ่งหมายที่ทำให้เกิดเป็นประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน พ.ศ. 2563 อันจะเชื่อมโยงแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

1. แหล่งข้อมูล

การวิจัยนี้ศึกษาบทบาทหน้าที่เชิงคติชนวิทยาของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในสถานการณ์โรคโควิด 19 จากแหล่งข้อมูล ดังนี้

1.1 ข้อมูลลายลักษณ์ ได้แก่ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

1.2 ข้อมูลมุขปาฐะ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่าของเจ้าพิธี ผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธี และผู้ที่ได้เข้าร่วมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563

1.3 ข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและเข้าร่วมงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563

2. วิธีการเก็บข้อมูล

2.1 ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และแนวคิดบทบาทหน้าที่นิยมเชิงคติชนวิทยา

2.2 สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเจ้าพิธี ผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธี และผู้ที่ได้เข้าร่วมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563

2.3 สังเกตแบบมีส่วนร่วมและเข้าร่วมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563

2.4 รวบรวม เรียบเรียง และจัดกลุ่มข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และข้อมูลที่ได้จากการเข้าร่วมงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนเบื้องต้นตามแนวคิดประเพณี ประติมากรรม

3. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์บทบาทหน้าที่เชิงคติชนวิทยาของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในสถานการณ์โรคโควิด-19 ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยวิเคราะห์ ข้อมูลตามแนวคิดประเพณีประติมากรรม ในลักษณะการเขียนเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Descriptive)

ผลการวิจัย

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในสถานการณ์โรคโควิด 19 ผลการศึกษา เป็นดังนี้

1. หน้าที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนแบบดั้งเดิม

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วง ปลายเดือนมิถุนายนถึงต้นเดือนกรกฎาคมของทุกปี เป็นการรวมประเพณีสำคัญของท้องถิ่นอีสานไว้ด้วยกัน ระหว่างประเพณีบุญพระเวสหรือบุญพระเวส ประเพณีบุญบังไฟ และพิธีกรรมจากคติความเชื่อเรื่องวิญญาณ บรรพบุรุษของคนอำเภอด่านซ้าย เนื่องจากคนในอำเภอด่านซ้ายเลื่อมใสทั้งพุทธศาสนาและศรัทธาในวิญญาณ บรรพบุรุษจึงได้นำพิธีกรรมดังกล่าวจัดรวมกัน อันประกอบด้วยพิธีบวงสรวง พิธีเบิกพระอุปคุต พิธีบายศรีสู่ขวัญ เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม พิธีบายศรีสู่ขวัญพระเวสสังคร พิธีเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ซึ่งในพิธี มีองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ การเล่นผีตาโขนที่เล่นเพื่อถวาย “เจ้านาย” นั่นคือ เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่ นางเทียม ซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่คนในอำเภอด่านซ้ายให้ความเคารพนับถือและศรัทธาเป็นอย่างมาก เนื่องจากเชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้บ้านเมืองมีทั้งความอุดมสมบูรณ์หรือความหายนะได้ (ถาวร เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 มิถุนายน 2563) จึงถือว่าการเล่นผีตาโขนไม่ได้เป็นเพียงการเล่นเพื่อความสนุกสนาน เท่านั้น แต่เป็นพิธีกรรมการเล่นที่มาจากความเชื่อของคนในอำเภอด่านซ้ายที่มีความมุ่งหมายหลัก คือ เล่นเพื่อ ถวายวิญญาณบรรพบุรุษ คนที่เข้าร่วมในพิธีจึงเป็นคนในท้องถิ่นอำเภอ ด่านซ้ายเท่านั้น โดยผู้มีบทบาทหลักในพิธี คือ เจ้าพ่อกวนที่จะสื่อสารผ่านร่างทรง ซึ่งปัจจุบันคือ นายถาวร เชื้อบุญมี เป็นผู้กำหนดวันเล่นผีตาโขนในแต่ละ ปี เนื่องจากการเล่นผีตาโขนต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้านายก่อนเท่านั้นจึงจะเล่นได้ นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มคนใน ท้องถิ่นที่มีบทบาทในพิธีกรรม คือ มีหน้าที่ช่วยกันเตรียมงาน จัดหาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในพิธี ให้กับกลุ่มเจ้าพ่อกวนที่ช่วยในการดำเนินการพิธีต่าง ๆ มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นประเพณี

พ.ศ. 2531 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดให้งานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อยู่ในแผนการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอด่านซ้าย รวมถึงการท่องเที่ยวใน จังหวัดเลยและกระตุ้นเศรษฐกิจพื้นถิ่น นับเป็นครั้งสำคัญที่ประเพณีดั้งเดิมจึงถูกปรับเปลี่ยน มีการปรับการละเล่น ผีตาโขนที่จากเดิมเล่นเพื่อใช้ประกอบในพิธีถวายเจ้านายอันเป็นพิธีที่เกิดจากความศรัทธาต่อวิญญาณบรรพบุรุษ ของคนอำเภอด่านซ้าย ถูกปรับเพิ่มเป็นเล่นเพื่อการแสดงให้นักท่องเที่ยวได้ชมถึงความสนุกสนานและความ สวยงาม รวมถึงมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ พิธีเปิดงาน ขบวนแห่ผีตาโขนจากองค์การปกครอง ท้องถิ่นต่าง ๆ กิจกรรมประกวดบนเวที กิจกรรมมหรสพต่าง ๆ ภายในงาน และกิจกรรมการออกร้านขายของ จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีดังกล่าวส่งผลต่อผู้ที่มีบทบาทที่เกี่ยวข้อง โดยมีส่วนราชการได้เข้ามามี บทบาทในการจัดเตรียมงานแทนกลุ่มคนในท้องถิ่น ซึ่งลดบทบาทเพียงเป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีต่าง ๆ และ ส่วนราชการมีบทบาทประชาสัมพันธ์การจัดงาน เตรียมความพร้อมของงานในภาพรวม จัดเตรียมสถานที่ให้เพียง พร้อมที่จะบริการนักท่องเที่ยว ส่วนบทบาทของเจ้าพ่อกวานยังคงเดิม คือ เป็นเจ้าพิธีในพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในงาน และเป็นผู้กำหนดวันจัดงาน หากจะต้องประสานงานและการวางแผนร่วมกันกับส่วนราชการ นอกจากนี้ ยังมี ผู้ที่มีบทบาทเพิ่มขึ้น คือ ภาคเอกชนมีบทบาทอำนวยความสะดวกและสนองความต้องการให้กับนักท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ร้านอาหาร โดยการสร้างความประทับใจให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเยือน และกลุ่มนักท่องเที่ยว ที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจพื้นถิ่นซึ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นในทุกปี

พ.ศ. 2563 ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จัดขึ้นในวันที่ 26-28 มิถุนายน พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นระยะการควบคุมโรคระบาด นั่นคือ โรคโควิด-19 ทำให้มีข้อจำกัดในการ จัดงานเพิ่มมากขึ้นและเป็นไปตามข้อกำหนดของรัฐ ความมุ่งหมายการจัดงานจึงถูกปรับเปลี่ยนจากเพื่อกระตุ้น เศรษฐกิจและสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นเพื่อสืบสานอนุรักษ์ประเพณีให้คงอยู่เท่านั้น ผู้มีบทบาท หลักในการจัดงานจึงเป็นกลุ่มเจ้าพ่อกวานและกลุ่มคนในท้องถิ่น บทบาทของส่วนราชการจากมีบทบาทหลัก เพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวส่วนราชการลดทอนเหลือเพียงบทบาทอำนวยความสะดวกในการ ประกอบพิธีต่าง ๆ เช่นเดียวกับบทบาทของภาคเอกชนและนักท่องเที่ยวลดทอนไป จากเหตุที่ไม่ได้สนองกลุ่ม คนดังกล่าว รูปแบบและกิจกรรมภายในงานจึงแตกต่างจากปีที่ผ่านมา คือ ขบวนแห่ผีตาโขนจากองค์การ ปกครองท้องถิ่นต่าง ๆ ในจังหวัดเลย งดพิธีเปิดงานและกิจกรรมรื่นเริงบนเวที รวมถึงงดกิจกรรม การออกร้านขายของต่าง ๆ มีกำหนดการจัดงาน ดังนี้

วันแรก วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2563

เวลา 03.00 น. พิธีบวชพราหมณ์ อุโบสถวัดโพนชัย

เวลา 04.00 น. พิธีเบิกพระอุปคุต ณ บริเวณระหว่างลำน้ำหมันและลำน้ำคอก

เวลา 06.00 น. พิธีตักบาตรแด่พระสงฆ์ ณ วัดโพนชัย

เวลา 08.30 น. พิธีบายศรีสู่ขวัญ เจ้าพ่อกวานและเจ้าแม่นางเทียม ณ บ้านเจ้าพ่อกวาน
หลังจากนั้นมีการเล่นผีตาโขนถวายเจ้านาย

เวลา 09.00 น. ขบวนเจ้าพ่อกวน ซึ่งมีการละเล่นฟิดาโชน แห่จากบ้านเจ้าพ่อกวนไปยังวัดโพนชัย เวียนรอบอุโบสถ 3 รอบ จากนั้นคณะเจ้าพ่อกวน และลูกฟั้ง ลูกเทียนร่วมทำบายศรี แต่งเครื่องสะเดาะเคราะห์ ณ วัดโพนชัย

วันที่สอง วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2563

เวลา 09.00 น. พิธีแห่ต้นกัณฑ์เทศน์ จากบ้านเจ้าพ่อกวนไปวัดโพนชัย

เวลา 15.00 น. พิธีบายศรีสู่ขวัญพระเวสสันดร ณ บ้านเจ้าพ่อกวน

เวลา 15.30 น. ขบวนพิธีอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง โดยเคลื่อนขบวนจากบ้านเจ้าพ่อกวน ไปยังวัดโพนชัย แห่รอบอุโบสถ 3 รอบ และมีการละเล่นฟิดาโชน

เวลา 19.00 น. พิธีเจริญพระพุทธมนต์ ณ อุโบสถวัดโพนชัย มีการเทศน์พระมาลัยหมื่นพระมาลัยแสน

วันที่สาม วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2563

เวลา 02.30-18.00 น. พิธีเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ณ อุโบสถวัดโพนชัย พิธีสวดสะเดาะเคราะห์ สืบชะตาบ้านเมือง และพิธีการฉลองธรรมมาสน์หรือเทศน์ลาธรรมมาสน์

ดังกล่าวเป็นรูปแบบของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฟิดาโชน พ.ศ. 2563 ซึ่งถือเป็นประเพณีประติมากรรมที่เกิดขึ้นในระยะเวลาวิกฤติการณ์โรคโควิด-19 ถูกประกอบสร้างขึ้นจากเจ้าพ่อกวนและคนในท้องถิ่น อำเภอด่านซ้ายที่ได้มีการวางแผนในการจัดประเพณีร่วมกันและได้รับความร่วมมือจากส่วนราชการอำนวยความสะดวกในการจัดงาน ซึ่งมีการเลือกเฉพาะกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่สำคัญในประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฟิดาโชน อันมาจากความเชื่อของคนในอำเภอด่านซ้ายที่มีต่อผีบรรพบุรุษ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม การเล่นฟิดาโชนถวายเจ้านาย ก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณี พ.ศ. 2531 (ถาวร เชื้อบุญมี, และประกายมาศ เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 มิถุนายน 2563)

การจัดงาน พ.ศ. 2563 จึงเป็นการประกอบสร้างผ่านกระบวนการนำเสนอใหม่โดยการออกแบบและปรับลดกิจกรรมรื่นเริงลง เพื่อให้เหมาะสมเป็นไปตามมาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดโรคโควิด-19 ของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อนโยบายของรัฐ อันเป็นข้อกำหนดในการจัดงานที่เพิ่มขึ้นจากการจัดงานครั้งที่ผ่านมา ด้วยข้อจำกัดของรัฐจึงมีการนำเฉพาะพิธีกรรมสำคัญซึ่งของงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฟิดาโชนมาผลิตซ้ำภายใต้วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสืบสานและรักษาสาระสำคัญของประเพณีท้องถิ่นอำเภอด่านซ้ายให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้น ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฟิดาโชน พ.ศ. 2563 จึงสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฟิดาโชนก่อนช่วงปรับเปลี่ยน พ.ศ. 2531 ได้เป็นอย่างดี

2. หน้าที่แสดงถึงความกลัวและความต้องการความปลอดภัยจากโรคโควิด-19

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฟิดาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563 จัดภายใต้ข้อกำหนดของรัฐที่เพิ่มขึ้นจากทุกปี อันมาจากความมุ่งหมายที่ต้องการแสดงถึงความต้องการด้านความปลอดภัย

จากสถานการณ์โรคโควิด-19 ให้กับประชาชน อีกทั้งต้องการสร้างความเชื่อมั่นด้านความปลอดภัยและลดความกลัวในการติดเชื้อของประชาชนในการเข้าร่วมพิธี และต้องการใช้ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชน ซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้นเป็นประจำทุก ๆ ปี เป็นสื่อกลางรณรงค์และชี้แนวทางการป้องกันโรคระบาดให้กับผู้พบเห็น คนในชุมชน สังคม และรวมไปถึงภาพทางสื่อมวลชนในการนำเสนอข่าวในแหล่งต่าง ๆ โดยการกำหนดให้ผู้เข้าร่วมงานสวมหน้ากากอนามัยทุกคน มีการคัดกรองและวัดอุณหภูมิผู้ที่เข้าร่วมพิธี ซึ่งคนที่เข้าร่วมงานให้ความร่วมมือปฏิบัติตามข้อกำหนดดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียง

หากวิเคราะห์การประกอบสร้างประเพณีในปีที่เพิ่มเติมโดยการแสดงมาตรการป้องกันโรคระบาดเพิ่มเติมเข้าไบนั้น ย่อมเกิดจากความกลัวที่จะติดโรคระบาดต่อคนในชุมชนนั่นเอง จึงมีการบูรณาการสถานการณ์โรคระบาดเข้ากับประเพณีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเช่นประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนนี้ ย่อมเป็นแนวทางและการแสดงให้เห็นถึงความต้องการความปลอดภัย โดยภาครัฐและคณะผู้จัดงานเรียกร้องรณรงค์ให้คนในชุมชนและผู้เข้าร่วมพิธีป้องกันตนเองและรับผิดชอบต่อชุมชนโดยปฏิบัติตามข้อกำหนดดังกล่าว งานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนในปีนั้นนอกจากแสดงถึงความกลัวและความต้องการความปลอดภัยจากโรคโควิด-19 ของภาครัฐและคณะผู้จัดแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความกลัวของแต่ละบุคคลที่เข้าร่วมงานซึ่งต้องการความปลอดภัยจากคนรอบข้าง ชุมชน สังคม จึงแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกับรัฐและสร้างสรรค์ประเพณีขึ้นตามสภาวะการณ์โรคระบาดนี้ ทั้งนี้มีมูลเหตุพื้นฐานจากความกลัวและความต้องการความปลอดภัยจากโรคโควิด-19 ของตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

3. หน้าที่ทำให้เกิดการยอมรับแบบแผนแนวปฏิบัติของสังคม

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นประเพณีสำคัญของอำเภอด่านซ้าย มีการจัดมาอย่างต่อเนื่องทุกปีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แต่ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้ชัดเจนว่าเริ่มมีประเพณีตั้งแต่เมื่อใด ซึ่งประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนจะจัดขึ้นในระหว่างปลายเดือนเจ็ดและต้นเดือนแปดของทุกปี ซึ่งกำหนดการจัดงานทุกปีจะไม่ได้กำหนดจากภาครัฐหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น แต่จะกำหนดโดยเจ้าพ่อกวนที่จะเข้าทรงนายถาวร เชื้อบุญมี กำหนดวันจัดงาน เมื่อทราบวันจัดงานแล้วจึงจะเป็นหน้าที่ของคนในท้องถิ่นร่วมกันประชุมหารือเพื่อเตรียมงาน (ถาวร เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 มิถุนายน 2563) ซึ่งทุกกิจกรรมในงานจะต้องผ่านความเห็นชอบจากเจ้าพ่อกวนจึงจะดำเนินการได้

การจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชน พ.ศ. 2563 แม้ว่าต้องจัดงานภายใต้มาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แต่ทุกกิจกรรมภายในงานต้องเป็นไปตามขนบแบบแผนของการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนทุกประการ รวมถึงกำหนดวันจัดงาน ซึ่งจะกำหนดโดยเจ้าพ่อกวนเท่านั้น กระนั้นการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก็ต้องเป็นไปตามมาตรการควบคุมโรคที่รัฐกำหนดด้วย เช่น ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมหรือพิธีต่าง ๆ ต้องสวมหน้ากากอนามัยหรือหน้ากากผ้า ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมประเพณียอมรับและให้ความร่วมมือปฏิบัติตามข้อกำหนดดังกล่าว ประกอบกับความกลัวและความต้องการความปลอดภัยจากการแพร่เชื้อของโรคโควิด-19 การจัดงานในสถานการณ์โรคโควิด-19 จึงเป็นกรอบให้กับผู้ร่วมพิธีปฏิบัติเพื่อให้อยู่

ร่วมกันอย่างปลอดภัย จากการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนในภาวะสถานการณ์โรคโควิด-19 สะท้อนให้เห็นการยอมรับแบบแผนแนวปฏิบัติของสังคม ด้านเจ้าพ่อกวนและชาวบ้าน มีการยอมรับและได้ปฏิบัติตามมาตรการควบคุมโรค สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยขณะประกอบพิธีหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ภาครัฐก็ยินยอมให้เจ้าพ่อกวนกำหนดวันจัดงานดังเช่นที่เคยปฏิบัติมาทุกปี ทั้งนี้เพื่อที่จะสืบสานและรักษาประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ซึ่งถือเป็นประเพณีเก่าแก่คู่กับอำเภอด่านซ้ายให้คงอยู่สืบไป

ภาพที่ 1 ขบวนเจ้าพ่อกวน พ.ศ. 2563

4. หน้าที่ให้ความเพลินเพลินและให้กำลังใจแก่ผู้ร่วมงาน

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563 จัดขึ้นเพื่อสืบทอดและรักษาวัฒนธรรมประเพณีโดยไม่ได้เน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยว หลายกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมรื่นเริงถูกยกเลิกไป รวมถึงงดการออกร้านต่าง ๆ เนื่องจากต้องจัดตามมาตรการการป้องกันและควบคุมโรค กระนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ทำให้สามารถคลายความเครียดได้ นั่นก็คือ การละเล่นผีตาโขน

การละเล่นผีตาโขน พ.ศ. 2563 จะเล่นตามประเพณีดั้งเดิม คือ เล่นเพื่อถวายเจ้านายในงานวันแรก และเล่นเพื่อแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองในวันที่สองของงาน ไม่มีขบวนรถแห่ ลักษณะการเล่นผีตาโขนเป็นการเดินหรือเรียกว่า การแข่งประกอบดนตรี ในปีนี้ไม่มีการจ้างวงดนตรีมาบรรเลง มีเฉพาะการเล่นดนตรีของคนในท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วย กลอง ฉิ่ง และฉาบ ถือว่าเป็นเครื่องดนตรีที่หาได้ในท้องถิ่น บรรยากาตจึงเป็นไปด้วยความเรียบง่าย ผู้คนที่เล่นผีตาโขนจะเดินกันอย่างสนุกสนาน ในลักษณะโยกเยก ขย่มตัว สายสะโพก โขยกขาและโยกเอวไปมา โดยไม่มีความอาย เนื่องจากการเล่นผีตาโขนจะต้องสวมหน้ากากผีตาโขนและชุดผีตาโขน ทำให้ผู้อื่นไม่สามารถรับรู้ได้ว่าคนที่เล่นผีตาโขนเป็นผู้ใด ผู้เล่นผีตาโขนจึงแสดงออกได้อย่างเต็มที่ซึ่งมีทุกเพศทุกวัย ในปีนี้ผู้เล่นผีตาโขนส่วนใหญ่จะเป็นคนอำเภอด่านซ้าย และส่วนใหญ่เป็นการเล่นเพื่อสืบทอดประเพณี จำนวนคนเล่นผีตาโขนน้อยลงกว่าปีที่ผ่านมาเป็นอย่างมาก จะมีนักท่องเที่ยวเล่นผีตาโขนปะปนอยู่ส่วนน้อย ฉะนั้น ในประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563 ยังคง

ให้ความสนุกเพลิดเพลินแก่คนในท้องถิ่น หากเป็นความสนุกจากความสนุกเพลิดเพลินจะเกิดในการเล่นพิตาโชนเพียงกิจกรรมเดียว ไม่มีความเพลิดเพลินจากกิจกรรมอื่น เนื่องจากมีการงดกิจกรรมรื่นเริงหลายอย่าง เช่น กิจกรรมรื่นเริงบนเวที มหรสพช่วงกลางคืน

แม้ว่าความสนุกเพลิดเพลินของงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพิตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พ.ศ. 2563 จะเกิดในการเล่นพิตาโชนเพียงกิจกรรมเดียว แต่ในปีนี้มีสิ่งที่ทำให้กำลังใจคนในท้องถิ่น และผู้พบเห็นเพิ่มขึ้น นั่นก็คือ ข้อความ “สู้โควิด 19” ที่ช่างได้ตกแต่งเขียนลงบนตัวพิตาโชนใหญ่ชาย อันเกิดจากการสร้างสรรค์ของช่างที่นำวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมาบูรณาการกับวิธีการตกแต่งที่เคยทำมาก่อน ซึ่งมีการแห่ตั้งแต่บ้านเจ้าพ่อกวนจนถึงวัดโพนชัย ถือว่าเป็นข้อความที่ทำให้กำลังใจผู้คนที่ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ดังนั้น ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพิตาโชน พ.ศ. 2563 ที่จัดภายใต้สถานการณ์โรคโควิด-19 ทำให้ช่างได้ปรับวิธีการตกแต่งชุดพิตาโชนใหญ่ไปตามเป็นวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้งานในปีนี้มีบทบาทหน้าที่เพิ่มขึ้น คือ มีหน้าที่ในการให้กำลังใจคนในท้องถิ่นตามสถานการณ์บ้านเมืองที่คนในท้องถิ่นกำลังเผชิญอยู่

ภาพที่ 2 การแห่พิตาโชน พ.ศ. 2563

5. หน้าที่สืบทอดและให้การศึกษาการทำเครื่องแต่งกายพิตาโชนกับคนรุ่นหลัง

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพิตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีกิจกรรมที่สำคัญที่ต้องปฏิบัติ คือ การละเล่นพิตาโชน แม้ว่าในงาน พ.ศ. 2563 จะจัดงานภายใต้มาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แต่การละเล่นพิตาโชนก็ยังคงอยู่ดังที่เคยมีมาตั้งแต่แรกเริ่ม แม้ว่าการละเล่นพิตาโชน พ.ศ. 2563 จะเล่นเพื่อประกอบพิธีถวายเจ้านายตามประเพณีเท่านั้น แต่ก็ยังคงรักษาแบบแผนที่เคยปฏิบัติไว้อย่างครบถ้วน นั่นก็คือ การเล่นพิตาโชนน้อยและพิตาโชนใหญ่ ทั้งพิตาโชนน้อยและพิตาโชนใหญ่ต้องการเตรียมเครื่องแต่งกาย ดังนี้

2.1) พิตาโชนน้อยหรือพิตาโชนเล็ก

พิตาโชนน้อย การเล่นผู้เล่นจะเล่นได้ทุกเพศทุกวัย ซึ่ง พ.ศ. 2563 ผู้เล่นส่วนใหญ่จะเป็น

ชาวอำเภอด่านซ้าย ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นโดยแท้ โดยก่อนเล่นจะต้องมีการเตรียมเครื่องแต่งกายผีตาโขน ได้แก่ หน้ากากผีตาโขน และชุดผีตาโขน โดยเฉพาะหน้ากากผีตาโขนนั้นต้องใช้เวลาประดิษฐ์ประดอยประมาณ 15 วัน โดยทำจากหวดหนึ่งข้าวเหนียวที่ใช้แล้วหงายทำเป็นหัวส่วนบน เย็บเข้ากับโคนกาบทางมะพร้าวแห้งเป็นส่วนของหน้า และตกแต่งตา ปากด้วยสีต่าง ๆ ที่ไม่ฉูดฉาด (กฤษฎาภรณ์ อุ่นไพร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 มิถุนายน 2563) ซึ่งการทำหน้ากากผีตาโขนน้อยในปีนี้ ส่วนใหญ่คนที่เล่นผีตาโขนจะทำเอง มีการรวมกลุ่มทำ โดยที่ไม่มีการเช่าหรือซื้อ เนื่องจากในงานไม่มีการประกวดหน้ากากผีตาโขนเช่นปีที่ผ่านมา การทำหน้ากากผีตาโขนน้อย รวมถึงการจัดเตรียมเครื่องแต่งกายจึงเป็นไปด้วยความเรียบง่าย ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายแบบดั้งเดิม ฉะนั้น การละเล่นผีตาโขนน้อยภายใต้มาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ชาวบ้านได้หวนจัดเตรียมเครื่องแต่งกายผีตาโขนน้อยแบบดั้งเดิม โดยที่สามารถทำได้ทุกวัย แม้แต่เด็กก็สามารถทำได้ เนื่องจากไม่ได้คำนึงถึงความสวยงามมากนัก ซึ่งจะแตกต่างจากการทำเครื่องแต่งกายผีตาโขนน้อยที่ผ่านมาที่ผู้ทำจะต้องเป็นช่างที่มีฝีมือเท่านั้น การกระทำเช่นนี้ถือว่าการอนุรักษ์และสืบทอดเครื่องแต่งกายผีตาโขนน้อยแบบดั้งเดิมให้คงอยู่และให้คนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป

ภาพที่ 3 ผีตาโขนน้อยในการละเล่นผีตาโขน พ.ศ. 2563

2.2) ผีตาโขนใหญ่

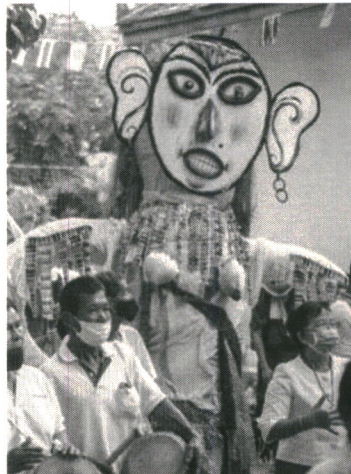
ผีตาโขนใหญ่ เป็นหุ่นผีตาโขนขนาดใหญ่ที่ผู้เล่นต้องเข้าไปอยู่ข้างใน ซึ่งจะมีสองตน คือ เป็นรูปชายและเป็นรูปหญิง การละเล่นผีตาโขน พ.ศ. 2563 ยังคงมีผีตาโขนใหญ่ทั้งสองตน การทำผีตาโขนใหญ่ จะทำขึ้นได้โดยช่างชาวบ้านอำเภอด่านซ้ายเพียงตระกูลเดียวเท่านั้น ซึ่งมีการสืบทอดการทำมาหลายชั่วอายุ โดยมีนายเกี้ยว เนตรผง เป็นผู้สร้างคนแรก ปัจจุบันช่างที่ทำ คือ นายอุทิศ หมิ่นสม ซึ่งในการทำผีตาโขนใหญ่จะมีข้อปฏิบัติในการทำอย่างเคร่งครัด เช่น ก่อนทำจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้านาย ที่เชื่อว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจะต้องทำภายในบริเวณบ้านตนเองเท่านั้น ห้ามมิให้กระทำในบริเวณอื่น ซึ่งสามารถ

มีคนช่วยทำได้ และเมื่อผู้ใดทำแล้วจะต้องกระทำติดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี จึงจะเปลี่ยนให้ผู้อื่นทำได้ มิเช่นนั้น จะเจ็บป่วยและเกิดอันตรายขึ้นต่อตนเอง (อุทิศ หมื่นสม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 มิถุนายน 2563) ซึ่งในการทำ ผีตาโชนใหญ่จะใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงเหมือนคนแต่มีขนาดใหญ่และใช้ผ้าขนาดใหญ่ห่อหุ้มโครง ตกแต่งด้วยสีและ เศษผ้าสวยงาม มีการทำสัญลักษณ์แสดงเพศชายและเพศหญิงอย่างชัดเจน ใช้ไม้อัดทำเป็นหน้าตักแต่งตาและ ปากด้วยสีอย่างเรียบง่าย จะเห็นได้ว่าผีตาโชนใหญ่ทำขึ้นอย่างเรียบง่ายและใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น และการทำผีตาโชนใหญ่จะต้องมีข้อปฏิบัติสำคัญ คือ จะต้องเป็นช่างเพียงในตระกูลเดียวกัน ดังนั้น จึงต้องมีการสืบทอด การทำผีตาโชนใหญ่โดยจะต้องสอนวิธีการทำและข้อปฏิบัติให้คนรุ่นหลังในตระกูลทราบ เพื่อที่ลูกหลานในตระกูล ได้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและไม่ขัดกับการทำผีตาโชนใหญ่ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตระกูลต่อไป

ช่วงต้นการทำเครื่องแต่งกายผีตาโชนน้อยและผีตาโชนใหญ่ในประเพณีบุญหลวงและการละเล่น ผีตาโชน พ.ศ. 2563 ทำให้คนในท้องถิ่นอำเภอด่านซ้ายได้เรียนรู้การทำเครื่องแต่งกายผีตาโชนแบบดั้งเดิม ซึ่งใน การทำเครื่องแต่งกายผีตาโชนน้อย ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการทำได้แม้กระทั่งเด็ก เนื่องจากไม่มีข้อจำกัดหรือ ต้องคำนึงถึงความสวยงามประณีตดังเช่นปีที่ผ่านมา ส่วนผีตาโชนใหญ่แม้จะมีข้อจำกัดในการทำที่ต้องเป็นคน ในตระกูลทำ ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากลูกหลานในตระกูลรุ่นสู่รุ่น จะเห็นได้ว่าภายใต้ข้อจำกัดในการจัดงานประเพณี บุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนในสถานการณ์โรคโควิด-19 มีบทบาทหน้าที่สืบทอดและให้การศึกษาการทำ เครื่องแต่งกายผีตาโชนกับคนรุ่นหลังเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 4 ผีตาโชนใหญ่ชายในการละเล่น ผีตาโชน พ.ศ. 2563

ภาพที่ 5 ผีตาโชนใหญ่หญิงในการละเล่น ผีตาโชน พ.ศ. 2563

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในสถานการณ์โรคโควิด 19 ปรากฏทั้งสิ้น 5 ประการ

ประการแรก ได้แก่ หน้าที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนแบบดั้งเดิม เนื่องจากมีการประกอบสร้างประเพณีภายใต้เงื่อนไขในการจัดงานโดยต้องเป็นไปตามมาตรการเฝ้าระวังป้องกัน และควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ความมุ่งหมายปรับจากเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นเพื่อสืบสานประเพณีให้คงอยู่ จึงทำให้กิจกรรมปรับเปลี่ยนไป อาทิ การละเล่นผีตาโขนที่เล่นเพื่อประกอบพิธีถวายเจ้านายตามประเพณี เท่านั้น ไม่มีขบวนรถแห่ผีตาโขนเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าชม ไม่มีการขายสินค้าของร้านต่าง ๆ จึงทำให้รูปแบบของการจัดงาน พ.ศ. 2563 เปลี่ยนเหมือนกับการจัดงานก่อนที่จะมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเกิดขึ้น

ประการที่สอง จัดภายใต้ข้อกำหนดของรัฐที่เพิ่มขึ้นจากทุกปี อันมาจากความมุ่งหมายที่ต้องการแสดงถึงความต้องการด้านความปลอดภัยจากสถานการณ์โรคโควิด-19 ให้กับประชาชน ซึ่งผู้เข้าร่วมงานปฏิบัติตามข้อกำหนดเป็นอย่างดี ทั้งนี้มีมูลเหตุพื้นฐานจากความกลัวและความต้องการความปลอดภัยจากโรคโควิด-19 ของตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ประการที่สาม ได้แก่ หน้าที่ทำให้เกิดการยอมรับแบบแผนแนวปฏิบัติของสังคม ในการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนในสถานการณ์โรคโควิด-19 เกิดขึ้นได้ เนื่องจากทุกฝ่ายยอมรับแบบแผนแนวปฏิบัติซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เจ้าพ่อกวนและชาวบ้านมีการยอมรับและได้ปฏิบัติตามมาตรการควบคุมโรคสวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยขณะประกอบพิธีหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนภาครัฐยินยอมให้เจ้าพ่อกวนกำหนดวันจัดงานดังเช่นที่เคยปฏิบัติมาทุกปี เนื่องจากทั้งสองฝ่ายมีเป้าประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อที่จะสืบสานและรักษาประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ซึ่งถือเป็นประเพณีเก่าแก่คู่กับอำเภอด่านซ้ายให้คงอยู่สืบไป และแสดงให้เห็นว่าการคงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีสำคัญอย่างยิ่ง จนทำให้เกิดการยอมรับแบบแผนแนวปฏิบัติของสังคมขึ้น

ประการที่สี่ ได้แก่ หน้าที่ให้ความเพลิดเพลินและให้กำลังใจแก่ผู้ร่วมงาน การจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน พ.ศ. 2563 แม้จะต้องจัดงานภายใต้มาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แต่ก็ยังมีกิจกรรมที่ทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน คือ การละเล่นผีตาโขน และในปีนี้มีสิ่งที่ทำให้กำลังใจคนในท้องถิ่นและผู้พบเห็นเพิ่มขึ้น นั่นก็คือ ข้อความ “สู้โควิด 19” ที่ช่างได้ตกแต่งเขียนลงบนตัวผีตาโขนใหญ่ชาย ถือว่าเป็นข้อความที่ทำให้กำลังใจผู้คนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้เป็นอย่างดี

ประการที่ห้า ได้แก่ หน้าที่สืบทอดและให้การศึกษาการทำเครื่องแต่งกายผีตาโขนกับคนรุ่นหลัง ผีตาโขนในประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนมี 2 ประเภท ได้แก่ ผีตาโขนเล็กหรือผีตาโขนน้อยและผีตาโขนใหญ่ โดยที่ผู้ที่ทำเครื่องแต่งกายผีตาโขนน้อยจะเป็นบุคคลใดหรือเพศใดก็ได้ ซึ่ง พ.ศ. 2563 จะไม่มีการประกวดเครื่องแต่งกายผีตาโขน ฉะนั้น การทำเครื่องแต่งกายผีตาโขนน้อยจึงเป็นไปด้วยความเรียบง่ายแบบชาวบ้านและ

มีการรวมกลุ่มกันทำ ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนการทำผีตาโชนใหญ่ ผู้ที่ต้องเป็นคนในตระกูลเดียวกันเท่านั้น การทำผีตาโชนใหญ่จึงเป็นลักษณะการสืบทอดรุ่นต่อรุ่น ถึงการทำผีตาโชนทั้งสองประเภทจะมีเงื่อนไขแตกต่างกัน แต่การทำเครื่องแต่งกายผีตาโชนทั้งสองประเภทก็เป็นการสืบทอดและศึกษาต่อกันมา

จากผลการศึกษาข้างต้น บทบาทหน้าที่ทั้งห้าประการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่ส่งผลถึงรูปแบบประเพณีและบทบาทหน้าที่ของประเพณี ซึ่งงานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชน พ.ศ. 2563 ถือว่าเป็นการจัดงานในบริบทใหม่ช่วงสถานการณ์โรคโควิด-19 ทำให้ความมุ่งหมายการจัดงานจึงถูกปรับเปลี่ยนจากเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเพื่อสืบสานอนุรักษ์ประเพณีให้คงอยู่ ส่งผลให้ภาคเอกชนและนักท่องเที่ยวลดบทบาทลงไป จากเหตุที่ไม่ได้สนองกลุ่มคนดังกล่าว รูปแบบและกิจกรรมภายในงานจึงแตกต่างไปจากเดิม ซึ่งมีการประกอบสร้างขึ้นจากกลุ่มเจ้าพ่อกวนและคนในท้องถิ่นอำเภอด่านซ้าย ภายใต้กรอบข้อกำหนดของรัฐ โดยมีการเลือกสรรเฉพาะกิจกรรมสำคัญในงานมาผลิตซ้ำ ซึ่งอ้างอิงจากประเพณีที่เคยจัดมา โดยตัดกิจกรรมรื่นเริงที่มีการเพิ่มเข้ามาใน พ.ศ. 2531 ออก ทำให้รูปแบบงานปรับเปลี่ยนไปจากปีที่ผ่านมา สอดคล้องกับแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ (Invented Tradition) ของ Eric Hobsbawm (อ้างถึงในเอกรินทร์ พึ่งประชา, 2545) ที่ประกอบสร้างโดยการผลิตซ้ำพิธีกรรมที่เคยมีมาก่อนหน้านั้นงานในปีนี้ยังคงรักษาขนบและอัตลักษณ์ที่สำคัญของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนไว้ครบถ้วน ยังคงมีการนำเสนออย่างจริงจัง โดยมีความศรัทธาของคนในท้องถิ่นอำเภอด่านซ้ายเป็นสิ่งขับเคลื่อนภายใต้ข้อกำหนดของรัฐคนในท้องถิ่นยอมรับและให้ความร่วมมือปฏิบัติตาม ซึ่งมีนัยยะจากความกลัวและการต้องการความปลอดภัยในช่วงวิกฤติให้ตนเอง และป้องกันการแพร่ระบาดของโรคในชุมชน และมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือเพื่อที่จะอนุรักษ์และสืบสานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้น ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชน พ.ศ. 2563 ภายใต้ข้อจำกัดการจัดงานตามมาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญที่ทำให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสเห็นและเรียนรู้กับประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชนแบบเดิมก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่มีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

บรรณานุกรม

กระทรวงสาธารณสุข. (2563). *คู่มือการปฏิบัติตามมาตรการผ่อนปรนกิจการและกิจกรรมเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สำหรับประเภทกิจการและกิจกรรม กลุ่มที่ 1*. กรุงเทพฯ: อักษรกราฟฟิก แอนด์ดีไซน์.

ชาลินี บริราช. (2563, สิงหาคม). อ. ด่านซ้าย จ.เลย เทศกาลผีตาโชน ผีไทยที่ดังไกลถึงเวทีโลก. *นิตยสาร Creative Thailand*, 11(6), 24-27.

ไทยโรจน์ พวงมณี. (2554). *การศึกษาอัตลักษณ์ประเพณีผีตาโชน ประเพณีผีขนน้ำ และประเพณีแห่ต้นดอกไม้: การออกแบบสร้างสรรค์ชุดการแสดงสำหรับการนำเสนอภาพลักษณ์การท่องเที่ยวจังหวัดเลย* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

ศิราพร ณ ถลาง. (2558). *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019. (2563). ข้อมูลสถานการณ์การติดเชื้อ COVID-19. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2564, จาก <http://www.moicovid.com/06/01/2021/uncategorized/2362/>

เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). พระราหู: “ประเพณีประติษฐาน” แห่งวัดศิระชะทอง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2548). ผีตาโขน นิยามและความหมายเบื้องต้นหลังหน้ากาก. วารสารดำรงวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 4(1), 110-119.